

Завръщане на държавата в управлението на икономиката.

От 32 години нашата икономика функционира по принципите на „Вашингтонския консенсус“. Прилага се догмата за „по-малко държава в икономиката“. На времето Президентът Рейгън дори казваше: „Държавата не може да решава проблеми, защото тя самата е проблем“. Благозвучни думи с негативно съдържание. Тази догма се провали тотално в България и в другите източноевропейски страни през последните три десетилетия. Провали се и в целия свят.

Чувстваме го особено болезнено през последните години. При нормални условия на пазара и при създадените от държавата най-благоприятни, дори преференциални, условия за стопанска дейност, частният сектор проходаше у нас, придружено с многобройни скандали: заплахи, побоища, пожари, отвлечения, убийства и т.н. През последните три десетилетия бяха убити по този начин без съд и присъда 130-150 души.

При всяко смущение на пазара, обаче частният сектор се обръщаше за помощ към държавата. Да не говорим за кризисни ситуации! Няма нито една стопанска криза в Европа, а и в света през последните 100-150 години, от която частната икономика да не е спасявана от държавата. И да се е излизало от кризата без масираната помощ на правителствата. Така беше през голямата световна криза от 1930-те години. Същото се случи и през последната световна финансово-икономическа криза през 1997-1999 г. Много финансови и нефинансови корпорации загинаха, а други бяха спасени, включително и чрез пълно изкупуване от държавата, с последващо обратно продаване при най-изгодни условия на частния сектор. **Така е и сега - от началото на 2020 г. със започването на световната коронавирусна криза, прераствала в едновременна икономическа, социална, политическа и всякаква друга криза.**

Под натиска на частния сектор, ръководствата на Европейския съюз (ЕС) и на правителствата на страните членки настояваха за **пълен отказ от дългосрочното договаряне и за превеждане на снабдяването на производството със суровини, енергоносители, материали и услуги, да премине изцяло на текущи пазарни основи (on the spot market).** Сега, след като цените на първичните енергоносители на този пазар скочиха рязко, а с тях и фантастичните спекулативни печалби, предприемачеството в Европа пропищя и поиска спешна помощ. Включително и пряка многомилиардна спасителна субсидия от държавата. Така е и в България. Организацията на частното предприемачество у нас не останаха доволни дори от чувствителната държавна помощ и поискаха среща с Министър-председателя и спешно свикване на Консултативния Съвет за Национална Сигурност при Президента.

Така всички данъкоплатци стават съучастници в спасяването на преобладаващия частен бизнес, без да са ползвали неговите услуги и без да бъдат питани за това. А в обратния случай – при добра конюнктура и свръх високи печалби, никой не предлага те да бъдат споделени с данъкоплатците.

Като имаме предвид световните тенденции през последните десетилетия, България трябва да възприеме концепцията за преход към „**регулирана пазарна икономика**”, прилагана все по-широко в управлението на стопанската дейност, в цивилизованите държави по света. Наред с всичко друго, тази система за стопанско управление предвижда и активно участие на държавата, съвместно с пазара. Това толкова повече се налага за страна като България, поради слабостта и грубите рожденни дефекти на нашия пазарен сектор.

Трябва да се работи за връщане на държавата в икономиката и във всяка друга дейност, не само като регулатор, но и като собственик и оператор на стопанска и друга дейност. Това да се прави с предимство в най-важните структуроопределящи компании, във високотехнологични и експортни фирми, в научно-изследователски, иновационни и внедрителски дейности, в социално ориентирани дейности, в дейности с естествен монопол. Желателно е да се прилага все по-широко и формулата за съвместна държавно-частна стопанска дейност.

Като пледирам за завръщане на държавата в управлението на икономиката, **в никакъв случай не призовавам за възстановяване на модела в бившия Съветски съюз, в България и другите източноевропейски страни до преди 32 години, в условията на централното планиране.** Централното държавно планиране на всичко от игла до конец (общ обем на производството с разгърнатата номенклатура по продукти и услуги; реализация на продукцията по междинни и крайни получатели; фиксирани цени на едро и дребно по съответните получатели и т.н.) можеше да бъде полезно в самото начало след 1945 г., примерно за 10-15 години с постепенно разхлабване. След това трябваше да се увеличават постепенно правата на стопанските субекти в производството, реализацията, ценообразуването, вноса, износа и т.н.

С други думи, **на фазата на екстензивното развитие на съвременна икономика в тези страни,** когато беше важно да се произвеждат определени **количества** продукти и услуги, разгърнатото участие на държавата в организирането на стопанската дейност беше необходимо и полезно. **С навлизането във фазата на интензивното развитие,** когато ставаше все по-важно качеството на продукцията, производителността на труда, конкурентоспособността и другите **качествени** показатели, нараства ролята на пазара, при определено съчетание с макроикономическата и стратегическа роля на държавата. **Тази фундаментална логика не беше разбрана и приложена в Съветския съюз и другите източноевропейски държави и**

това предопредели изоставането на тези страни в икономическото съревнование със Западна Европа и Америка.

Всички форми на собственост трябва да са равнопоставени пред закона и да се доказват под икономическото слънце чрез лоялна конкуренция. Предимствата на една или друга форма на собственост се доказват във фабриките и на пазар, а не в кабинетите на политиците и на либералните учени - схоластици. Нека просперира тази форма на собственост и стопанисване, която работи рентабилно и обслужва най-добре интересите на хората и на обществото като цяло. Това е **критерият** за добра или недобра форма на собственост и на стопанисване.

Известно е обаче, че **няма идеално функциониращ пазар. Няма и напълно лоялна конкуренция** по много причини. Поради това не може да се разчита сляпо само на конкуренцията, особено ако има очевидни доказателства за „замърсена конкуренция“. И ако държавата и националната икономика се управлява само от едно полуграмотно лице с бързо променящо се мнение в рамките на едно денонощие, както беше до скоро у нас.

В такива случаи първата корегиреща реакция трябва да бъде **прозрачната регулативна намеса на демократичната държава** в защита на националните интереси и за предотвратяване на тежки социални последствия за най-уязвимите части на обществото. За тази цел може да се разчита на добре известните принципи и инструменти на **регулираната пазарна икономика**.

Един от основните принципи на стопанското управление у нас след 1989 г. беше **механичната подмяна на тотално господстващата до тогава държавна собственост с частна**. За това имаше известни основания поради абсолютизирането на държавната собственост, произволно наричана дори общонародна. Макар че с нея се разпореждаше шепа хора от партийната и държавната върхушка. В редица случаи с тежки последствия за обществото.

Това можеше да стане по много по-интелигентен и безболезнен за обществото начин. Държавните предприятия, които бяха рентабилни и конкурентни на пазара, изобщо не трябваше да се приватизират. По определен от закона начин и в духа на **известния Указ 56**, в чието изработване аз участвах, заедно с група наши специалисти, всеки предприемчив български гражданин, без да се нуждае от разрешение на политиците, а само от регистрация при местните общински власти, можеше да създава частно предприятие, което да се конкурира на пазара с действащите държавни и кооперативни предприятия.

Нерентабилните държавни предприятия можеха да се предложат за продажба на предприемчиви частни лица за оздравяване и по-нататъшно разпореждане с тях. Нали западните съветници и техните български помагачи

ни уверявах, че частният сектор е по-рационален от държавния. Законодателството предлагаше широко поле за изява на претендираната по-висока ефективност на частния сектор.

Апологетите на частния сектор изглежда сами не вярваха на думите си. А искаха ние да им повярваме. Българските правителства предложиха всичко за масова разпродажба. За това настоявах и от МВФ и Световната банка. При тази форсирана масова и скоростна разпродажба частниците изкупиха на безценица най-рентабилните и перспективни държавни предприятия. И понеже не знаеха как да ги управляват или изобщо нямаха такива намерения, започнаха да ги ликвидират и разпродават машините им като старо желязо.

В редица случаи дори неразопаковани от сандъците с които са доставени, се продаваха като скрап съвсем нови машини. Приходите от продажбата на скрап бяха по-големи от платеното от новите собственици при приватизацията. В продължение на десетина години скрапът беше важна съставка в българския износ. Дори само от това личеше престъпният характер на българската приватизация.

Разгърна се масова приватизация на безценица – невиджано цинично престъпление спрямо няколко поколения българи, създали това национално богатство с труда и предприемчивостта си. Представяте ли си какви бяха мащабите на тази гигантска вандализация. И до сега от никого не е потърсена сметка! Много от извършителите на това масово престъпление са още живи, но от никого не е потърсена съдебна отговорност. Приватизаторите дори не се срамуват да се гордеят с деянията си. Някои от тях сега са достатъчно арогантни да ни поучават как се осъществява рационална стопанска дейност. И да ни поучават на морал!

А робски покорният български народ търпеше и мълчеше. И кротко се възмущаваше срещу това безумие, зад двойно заключени врати. Какво ли биха казали Раковски, Каравелов, Левски, Ботев и другите поборници, ако бяха живи, за нашето робско покорство! Дали и техните уста нямаше да бъде запушена от забогатялата върхушка и техните слуги! Дали пък властите нямаше да посегнат на техния живот под някаква форма! Все още помня от младини филма „Калин орелът“, създаден от достойни наши творци. И се срамувам като българин за това, което видях и научих от този блестящ филм – напомняне.

Позволявам си да запитам моите сънародници – **Защо търпяхме? Защо и до сега забравяме, че ненаказаното престъпление е покана за нови престъпления. Защо не виждаме, че в това са много от корените на настоящата ни масова бедност?** Че затова сме последни в Европа по всички положителни класации. Затова сме рекордьори в Европа по бедност и

социална несправедливост. Защо не се поучим от достойното поведение на други европейски народи? В това число и от нашите съседи.

Макар и със затихващи темпове, поради намалелия брой обекти за приватизация, продажбите и концесионирането продължават и до сега. Крайно време е да се прекрати незабавно разпродажбата на богатствата на България. Да се допуска приватизация и концесиониране само на губещи държавни обекти, за да бъдат оздравени от частни предприемачи и да се използват от тях в съответствие със законите.

Сериозни подозрения буди граничещата с инат упоритост на правителството на ГЕРБ да концесионира модерното летище на София в последната година на своето управление. Защото то работеше с печалба, която се очертаваше да расте през близките години. Това е първото нарушение. Намерението на правителството да използва приходите от тази концесия за финансиране на оздравителни мерки в БДЖ е второто нарушение. Защото по закон от преди много години всички приходи от приватизация и концесии би трябвало да постъпват в Сребърния фонд и да се използват в бъдеще само за финансиране на повишение на пенсиите. Нека Бойко Борисов знае, че наред с други свои провинения, той и отговорните министри за силовата концесия на летището може да се наложи да отговарят пред българския съд в недалечното бъдеще.

Както вече съм подчертавал в други мои публикации, **двигател на икономическия прогрес е лоялната конкуренция**, а не формата на собственост. Нито частната, нито публичната собственост могат да бъдат такъв автоматичен двигател за предприемчивост и рационалност сами по себе си. Особено при авторитарно управление и липса на реално функциониращо гражданско общество, както беше до скоро у нас. Световната стопанска практика потвърждава, че и двете форми на собственост се израждат в стерилна или замърсена управленска среда. Особено при настоящата тотална доминация на световния финансов капитал.

Освен като регулатор на стопанската дейност, държавата трябва да участва пряко в собствеността на производствения капитал с дялове или акции и в управлението на най-важните компании на България. Държавата трябва да може да притежава и изцяло свои големи високотехнологични и експортно ориентирани предприятия, работещи в конкурентна среда и равнопоставени пред закона, като всички останали. По този начин държавните компании ще влияят с рационалното си стопанско поведение за спазване правилата на лоялната конкуренция от всички участници в нея.

Не трябва да се приватизират или дават на концесия нормално работещи предприятия, силно социално ориентирани дейности и естествени монополисти. Защото всеки монопол е опасен, но най-опасен е частният монопол, понеже най-трудно се поддава на обществен контрол.

Главна задача на социално ориентираните дейности (здравеопазване, образование, водоснабдяване, чистота, отопление, осветление, градски транспорт, озеленяване на улици и площади, битова безопасност и други) е да задоволяват социални потребности, а не да печелят. Разбира се, най-добре ще е ако вършат и едното и другото.

Ако държавните предприятия са рентабилни в конкурентна среда, тяхната продукция се купува на пазара и спазват законите, **няма икономически смисъл да се приватизират.** Това елементарно изискване беше нарушавано масово през последните 30 години, за да се подаряват държавни предприятия на „избрани“ лица. Щом частният сектор претендира, че е по-рационален управленец, а държавата е прахосник, нека поема губещи предприятия и да ги оздравява, а не да взема на безценица здрави и да ги унищожават. Това ставаше до сега у нас в масови мащаби. По този начин бяха подарени хиляди предприятия на „избрани купувачи“. И България загуби много десетки милиарди лева от този гигантски произвол. Но виновници за това гигантско престъпление все още не са посочени и наказани. При този разграден двор на нашата държава е естествено да сме последни в Европа.

Частният сектор може и трябва да се развива. Но не като изкупува и то при съмнителни обстоятелства, добре функциониращи държавни или общински предприятия с разработен от години пазар, а **като изгражда сам свои нови производствени предприятия** и с добрата работа си създава пазар, като поема произтичащия от това риск. Този подход и сега се прилага масово в европейските и други страни и е доказал рационалността си.

Частната и публичната собственост промениха изцяло социално-икономическата си физиономия и управленски функции в съвременния свят. Българската държава обаче не държи сметка за това. Член 17. алинея (2) на нашата Конституция гласи: „собствеността е частна и публична“, а алинея (3) продължава „частната собственост е неприкосновена“. За публичната собственост няма такава гаранция. Така беше негласно създадена конституционна основа за гигантското разграбване на публичната собственост чрез престъпната приватизация и концесиониране през последните 30 години. Извършено беше огромно предизвикателство спрямо няколко поколения българи, създали това национално богатство.

Както вече посочих, наред с частния сектор, трябва да се развива и изцяло държавна стопанска дейност, а също и държавно-частно партньорство, в условията на лоялна конкуренция. Да се създават държавни и държавно-частни индустриални, земеделски, строителни, транспортни, изкупвателни, търговски, финансови и други компании, конкуриращи се свободно с частните. Желателно е да се създаде държавен или държавно-частен **Целеви инвестиционен фонд с първоначален капитал от 2,0 млрд. лева, който впоследствие да се разширява.** Този фонд да предоставя финансов ресурс на кредит чрез реформиранията Българска банка за развитие,

само за изграждане на високотехнологични и експортно ориентирани индустриални обекти, а също и за малки предприятия. Да се внесе в Народното събрание проекто-закон за статута и функционирането на фонда.

Да се настоява за радикално подобрене на условията за концесия, за по-добра защита на националните ни интереси. Сроковете и условията на концесиониране да се уеднаквят със западноевропейските практики. У нас има многобройни факти за предоставяне на концесии при очевидно неизгодни за българската държава условия. Това се знае отдавна. За тези престъпления се говори от години, но виновници за тяхното допускане не се сочат и наказват. Компетентните държавни институции трябва да проверят до края на 2022 г. договорите за най-големите концесии и при установени нарушения да се пристъпи към тяхната промяна, независимо от давността. Виновните за това лица трябва да се наказват.

Извършваните в миналото очевидно неизгодни за държавата приватизационни и концесионни сделки не трябва да се защитават с формалните срокове за давността. Неспазването на давността сега се счита за нарушение на закона. А нима съзнателното масово и мащабно ощетяване на държавата и на обществото преди години е било съобразено със закона! Това важи и за приватизационните сделки, при които българската държава е ощетена съзнателно с много десетки милиарди лева. **Недопустими са предлаганите в някои случаи концесионни срокове до 50-60 и повече години,** което граничи с колониалната практика.

Да се създаде силна държавна търговска банка, с разгърнатата клонова мрежа из страната, способна да провежда активна кредитна дейност, включително и целево ниско лихвено кредитиране на приоритетни високотехнологични национални проекти, а също и за кредитиране на малкия и средния бизнес при облекчени условия. На времето имаше силни възражения срещу приватизирането на ДСК и по тази причина, но те не бяха чути от правителствата. Ако не беше приватизирана, ДСК можеше сега да изпълнява тези функции.

В настоящите условия създаването на такава държавна кредитна институция може да се постигне най-бързо чрез **значително увеличаване на капитала и на клоновата мрежа на Българската банка за развитие.** Служебното правителство направи през 2021 г. големи разкрития за злоупотреби в тази банка. Те трябва да бъдат доведени до край и банката да бъде подготвена да изпълнява първоначалните си функции на времето като **Насърчителна банка за малкия бизнес,** по инициатива на германското правителство. До края на 2022 г. да се внесе в Народното събрание проекто-закон за създаването и функциите на такава банка. Все в тази връзка и в същия срок да се внесе в Народното събрание и проектозакон за създаване на държавна или държавно-частна **Експортна банка.**

Трябва да се реабилитира и кооперативната собственост във всичките ѝ форми и да се подпомага с инструментите на икономическата политика. Кооперативното движение има над 130-годишна история и богати традиции в България. Първата българска кооперация е била **създадена в 1890 г.** в с. Мирково. Земеделски, потребителски и други кооперации съществуваха у нас и до Втората световна война. Пазарните фундаменталисти обаче се погрижиха да смачкат и това оригинално българско творение след 1990 г. **Време е то да се възроди.** До края на 2022 г. да се приеме Закон за кооперацията, който да урежда функционирането на различните видове кооперации. Да се препоръча и възраждането на производствените кооперации. Трябва също да се направят законови промени за отмяна на давността за приватизацията на такива обекти.

Трябва да се прекрати приватизацията на общински дейности и да се насърчава общинската собственост. Имам предвид градски транспорт, топлофикация, чистота, ВиК, строителство и ремонти, местна промишленост, снегопочистване и други. Да се преразгледат договорите за приватизация и концесия на най-важни общински обекти през последните 30 години и при установени груби нарушения в договорите и/или в тяхното изпълнение, те да се развалят, а дейностите да се върнат на общините. За целта да се направят необходимите законови промени по отмяна на давността.

Споменавам неколккратно за отмяна на давността, защото тя вече се използва за защита на масовите престъпления при приватизацията, концесионирането, държавните поръчки и други стопански сделки през последните 30 години. Това се „аргументира“ със спазването на важния принцип за давността в правната теория и практика. То може да е логично, когато стопанските сделки са извършвани в нормални условия. В нашия случай не е било така. Известни са масовите престъпления при приватизацията и концесионирането, които не трябва да останат ненаказани. А нима законността е спазвана при масовото ограбване на обществено богатство за десетки милиарди лева през последните десетилетия!

Подходът трябва да е симетричен и в двата случая. На бруталните методи за отнемане на обществена собственост държавата трябва да отговори със силови методи за нейното възстановяване, ако липсват формални законови методи. И в двата случая трябва да се прилагат еднакви правила и методи. Това е и логично, и справедливо!

Държавата, а там където се налага, Правителството, кооперациите и общините трябва да се завърнат и в посредническите дейности. Една от тези дейности е изкупуването на земеделски продукти от производителите, транспортирането им до тържищата или складовете на едро и продажбата им на търговците на дребно. Сега различни частни изкупвателни фирми, позовавайки се на мними пазарни условия, а често пъти и по секретна

договореност помежду си, изкупуват техните продукти на мизерно ниски цени и със спекулативни надценки от 200-300-400% ги довеждат до продавачите на дребно. Ако не е възможно да се установи лоялна конкуренция, тази посредническа дейност да се поеме от държавни фирми, които по установен със закон ред, да изкупуват от производителите по справедливи цени, например по установени минимални изкупни цени, и да довеждат стоките до крайния потребител с минимално необходими посреднически надценки. Това ще осигури и по-ниски продажни цени за крайните потребители.

Трябва да се възстанови също персонификацията на собствеността. Във всяка акционерна или друга частна фирма, във всеки момент трябва да се знаят реалните ѝ собственици, с които, при нужда, да се водят преговори и/или да се търси отговорност. Хаосът с анонимната собственост на важни фирми у нас, трябва да бъде прекратен.

В държавните, общинските и частните фирми да се въведе **доброволно акционерно участие на техния персонал с преференциални работнически акции** и съответно участие в управлението на фирмите. Подробностите да се уредят със закон, изготвен съвместно със синдикатите.

Необходима е преориентация на държавната икономическа и социална политика: от 30-годишното фаворизиране на крупния капитал и пренебрегване на наемния труд, **към балансирана политика спрямо труда и капитала.** Защото едните без другите не могат. Продължителното пренебрегване на интересите на трудовите хора може да бъде коригирано сега само с продължителна по-голяма грижа за тях, в това число и с по-добро заплащане, но без самоцелна конфронтация с крупния капитал.

Държавата следва да е обективен арбитър за постигане на справедливи социални компромиси между труда и капитала. Силовото налагане на интереси между тях е непродуктивно! Наред с всичко друго, България се нуждае и от траен социален мир в тези размирни времена у нас и около нас! А социален мир е възможен само когато има справедливост в обществото! За съжаление няма по-голям дефицит в България сега, от дефицита на справедливост! Държавната политика трябва да се справи категорично и бързо с този огромен и много опасен дефицит, който ерозира дълбоко обществените отношения от много години.

Ако трябва да обобща: Българската икономика следва да функционира като „регулирана пазарна икономика“. Това означава съчетаване на ролята на държавата и на пазара, които ще се допълват и подпомагат взаимно. В сравнение с настоящото положение, ролята на държавата ще нарастне значително – и като регулатор, и като непосредствен стопански оператор. Държавата ще формулира стратегическите цели на развитието на икономиката и на обществото и тяхната конкретизация в няколко най-важни национални цели. Държавата ще разработва национални и секторни стратегии, програми и политики за постигане на тези цели.

Държавата ще бъде не само регулатор на стопанската и друга дейност, но и оператор в някои най-важни стратегически направления, между които стратегически структуро-определящи високо технологични и експортно ориентирани производства; различни видове инфраструктура; посреднически стопански дейности; развитие на науката и иновациите; демографското развитие; здравеопазването; образованието; културата; пенсионното дело; най-важни социални програми; опазването на околната среда; интеграцията в Европейския съюз; икономическите и политическите отношения с другите страни.

Преобладаващата част от конкретните стопански решения, особено на секторно, отраслово и фирмено равнище, ще се вземат от пазара, в съответствие със законите, с помощта на добре известните парични, бюджетни и други политики и инструменти.

6 януари 2022 г.